

Hệ lụy khi coi ChatGPT là “chuyên gia biết tốt”

ISSN: 2734-9195 14:30 17/11/2025

Con đường trung đạo Phật giáo dạy chúng ta không rơi vào hai cực đoan: tôn thờ công nghệ hay bài bác công nghệ. Thay vào đó, hãy dùng nó như một bàn đạp để vươn lên chứ không phải cây gậy chống để dựa dẫm.

Tác giả: **AI - Vũ Nguyễn Khôi**

Theo bài **báo điện tử VnExpress** đăng sáng ngày 17/11/2025, thời gian gần đây, nhiều người coi các công cụ AI như ChatGPT là “*chuyên gia toàn năng*”, sử dụng để chẩn đoán bệnh, tư vấn đầu tư hay làm bài tập.

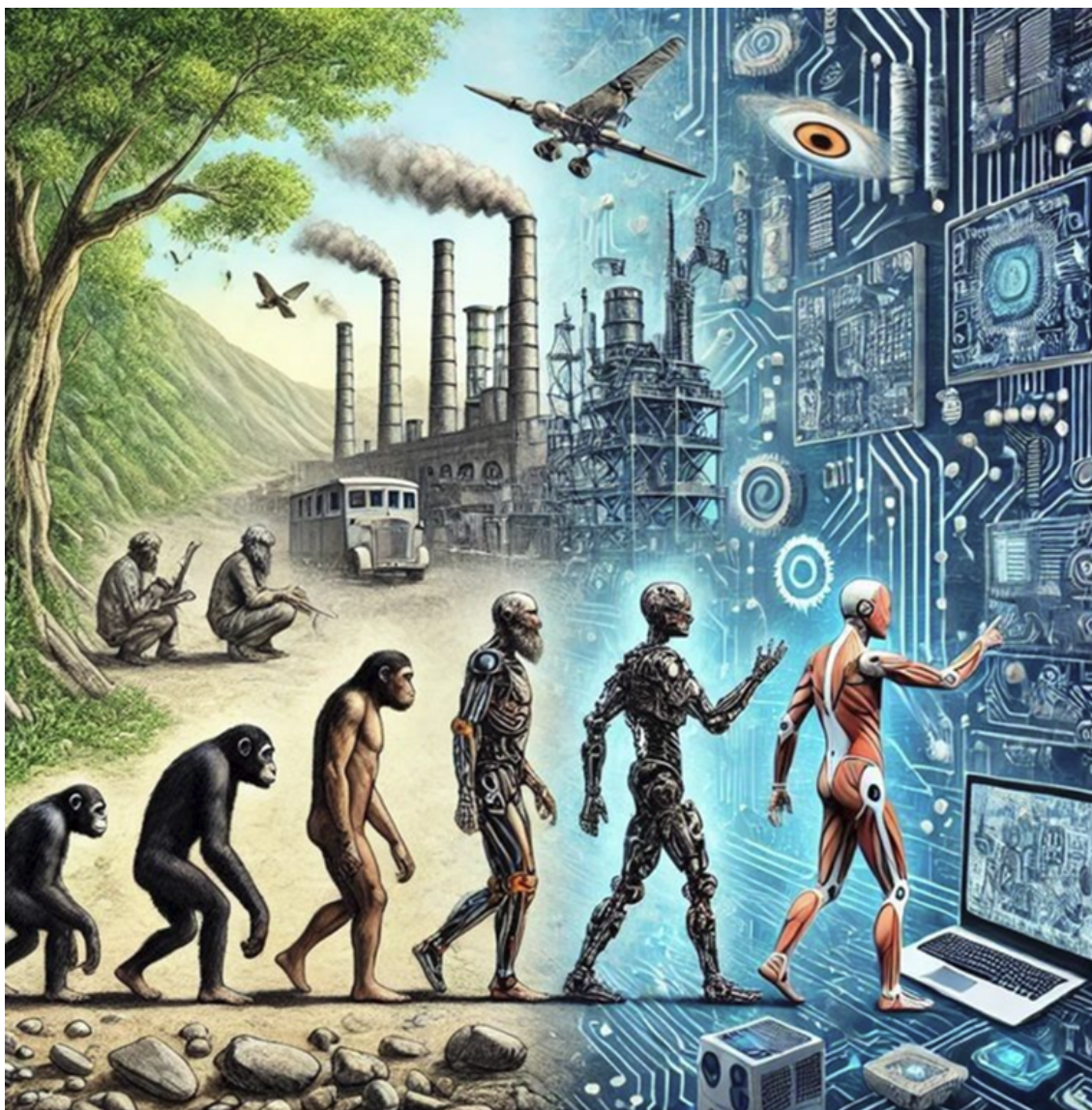
- Bà Thúy Hà (65 tuổi, Hải Phòng) tin AI có thể thay thế bác sĩ. Bà từng bị đau bụng dữ dội nhưng ChatGPT chẩn đoán là “*stress hoặc rối loạn tiêu hóa nhẹ*”. Sau một ngày đau nặng, bà mới nhập viện và được xác định là chảy máu dạ dày.

- Anh Văn Hàng (Hà Nội) xem AI như “*từ điển bách khoa*”, định giá đất theo kết quả AI đề xuất và nhất quyết trả 1 tỷ cho lô đất có giá 1,8 tỷ.

- Con trai anh Hàng là bé Gia Bảo (15 tuổi), giao toàn bộ bài tập cho AI làm hộ. Ở nhà, điểm bài tập rất cao, nhưng thi thật lại gần cuối lớp do lười tư duy và lệ thuộc.

- Nhiều bệnh viện trong và ngoài nước ghi nhận bệnh nhân nhập viện do làm theo lời “*tư vấn y khoa*” của AI, như nhầm lẫn hóa chất, tự ý bỏ thuốc, dùng thảo dược thay thuốc điều trị.

- Báo cáo Sensor Tower cho biết người Việt dành tới 283 triệu giờ cho ứng dụng AI tạo sinh chỉ trong nửa đầu năm 2025 – con số cho thấy mức độ phụ thuộc đang tăng nhanh.

Hình ảnh chỉ mang tính chất minh họa (sưu tầm).

1. Lòng tin mù quáng biến thành rủi ro

Trong đạo Phật, trí tuệ (paññā) không chỉ đơn thuần là sự tích lũy thông tin hay khả năng ghi nhớ như một kho dữ liệu vô hạn. Trí tuệ đích thực là cái thấy biết đúng đắn (sammā-diṭṭhi), nảy sinh từ trải nghiệm thực tế, năng lực quán chiếu nội tâm, sự thấu rõ nhân-duyên-quả đang vận hành trong từng khoảnh khắc đời sống. Đó là loại trí tuệ được “nuôi dưỡng”, không phải được “ nạp vào qua sách vở”; được “thấm qua từng hơi thở”, chứ không phải được “ghi chép vào bộ nhớ”.

Trong khi đó, AI dù sở hữu năng lực tổng hợp kiến thức vượt trội, nhưng là tập hợp những mô hình thống kê, những dòng dữ liệu được sắp xếp thành câu chữ. Nó là dữ liệu kiến thức trên toàn nhân loại được tổng hợp. AI không hiểu hoàn cảnh của một bệnh nhân đang run rẩy vì cơn đau kéo dài, không cảm nhận được sắc thái giọng nói hay biểu cảm, không có kinh nghiệm lâm sàng được hun đúc qua hàng nghìn ca bệnh, về những căn bệnh tâm lý AI không có khả năng

quán chiếu nguyên nhân sâu xa của nỗi khổ niềm đau,...

Nói cách khác, AI vận hành bởi các thuật toán, kết nối tổng hợp dữ liệu, trong khi trí tuệ giác ngộ đạo Phật là khả năng bằng thấy biết như thật.

Lời dạy trong Kinh Pháp Cú vẫn vẹn nguyên giá trị: *“Tự mình làm hòn đảo cho chính mình, tự mình nương tựa chính mình, chớ nương tựa một ai khác.”* (Attadīpā viharatha)

Ý nghĩa sâu xa của lời dạy ấy là: trí tuệ chân thật chỉ có thể sinh khởi khi con người chịu bước vào hành trình tự thân kinh nghiệm, tự mình lắng nghe thân tâm, tự mình học hỏi, tự mình chịu trách nhiệm.

Vì thế, khi con người tôn AI lên như *“bậc toàn tri”*, xem những câu trả lời máy móc như chân lý tuyệt đối, thực chất là đang đánh mất chính khả năng quán chiếu của mình. Đó là một hình thức phụ thuộc tinh vi, khiến tâm trí bị che mờ bởi cảm giác *“AI biết tất cả, AI đúng tất cả”*, trong khi nó chỉ là công cụ do con người tạo nên, không phải cá thể có kinh nghiệm thực trong đời sống hoặc là một cá thể giác ngộ.

AI có thể soi sáng bề mặt của tri thức, nhưng không thể chạm tới chiều sâu của kinh nghiệm. Nó có thể gợi ý, nhưng không thể thay thế cái thấy biết của một con người tỉnh thức.

Các chuyên gia khoa học cảnh báo: AI tổng hợp nhanh nhưng thiếu phân tích đa chiều, thiếu nền tảng y đức, chuyên môn và không có kinh nghiệm thực tiễn như con người.

Hình ảnh chỉ mang tính chất minh họa (sưu tầm).

2. Tâm lý nương tựa hoàn toàn vào công nghệ trí tuệ nhân tạo - biểu hiện của “vọng tâm”

Dưới góc nhìn Phật học, mỗi khi con người tìm đến AI với mong muốn phó mặc quyết định quan trọng cho một công cụ vô tri, đó không chỉ là sự thiếu thận trọng mà còn biểu hiện của vọng tâm, tức cái tâm chạy theo sự dễ dãi, tiện lợi, mà quên mất khả năng tự nhận định của chính mình.

Trong giáo lý Tứ Niệm Xứ dạy người tu “*quán thân - thọ - tâm - pháp*” với thái độ tỉnh cần, tỉnh giác. Khi buông bỏ sự quan sát, lười tinh tấn, và chạy theo kết quả tức thì, ta đã rời xa con đường chính niệm, đánh mất tuệ giác vốn có.

Thói quen nương tựa vào AI thực chất là một dạng ý thức trốn tránh: tránh đối diện với sự không biết, tránh sự bất tiện khi phải tìm hiểu, tránh trách nhiệm đối với sức khỏe, tài sản hay học tập của chính mình. Nhưng càng dựa vào công

nghệ, tâm lại càng dễ bị che lấp bởi ảo tưởng rằng “*máy móc biết nhiều hơn mình*”, và từ đó đánh mất khả năng đánh giá theo kinh nghiệm, trải nghiệm.

Hệ quả vì thế không chỉ nằm ở những sai lầm như người bệnh tự chẩn đoán rồi nguy hiểm tính mạng, học sinh lệ thuộc AI mà đánh mất tư duy độc lập, hay người tiêu dùng tin giá đất AI dự đoán mà bỏ qua thực tế thị trường. Điều đáng lo hơn là tâm chủ động, tâm chịu trách nhiệm, tâm tự lực dần bị bào mòn. Khi tâm rơi vào quán tính dựa dẫm, con người trở nên mỏng manh trước bất kỳ tác động nào từ bên ngoài.

Dù được xây dựng trên những mô hình dữ liệu khổng lồ, AI vẫn chỉ là sự tổng hợp của tri thức, không phải sự sống động của kinh nghiệm. Trong nhiều lĩnh vực như y khoa, giáo dục hay những quyết định quan trọng của đời sống, kinh nghiệm con người không chỉ dựa vào thông tin, mà được nuôi dưỡng từ thực tiễn, trực cảm, và đạo đức nghề nghiệp – những yếu tố mà AI hoàn toàn không có.

Thứ nhất, kiến thức chuyên môn phải được rèn luyện qua thực tiễn sống. Một bác sĩ không chỉ đọc sách mà còn học bằng những thăm khám chữa bệnh thực tế qua hàng nghìn ca bệnh, qua từng biến đổi nhỏ của triệu chứng, qua những trường hợp bất thường mà không một tài liệu nào mô tả. Kiến thức ấy không đến từ dữ liệu, mà đến từ quá trình cùng bệnh nhân trải qua quá trình chữa bệnh. AI chỉ tổng hợp từ mẫu, mô phỏng từ chuỗi số liệu, nó không chứng kiến và không trải nghiệm nên không thể thay thế trực giác lâm sàng của người làm nghề.

Thứ hai, con người có năng lực quan sát – cảm nhận – suy luận thực tế. Một bác sĩ giỏi không chẩn đoán chỉ bằng câu chữ mô tả triệu chứng. Họ nhìn màu da, nhận ra sự mệt mỏi trong ánh mắt, nghe nhịp thở, nghe giọng ho, sờ bụng để cảm nhận phản ứng của bệnh nhân. Họ đặt câu hỏi gợi mở tới những thói quen sinh hoạt, ăn uống, giấc ngủ của bệnh nhân – điều mà một cỗ máy không thể tự phát sinh. Chính sự tương tác sống này mới tạo nên chẩn đoán chính xác. AI không có mắt, không có tai, không có sự nhạy cảm tinh tế của người đối diện nỗi đau thật.

Thứ ba, và quan trọng nhất: AI không có trách nhiệm đạo đức (sīla). Y khoa dựa trên y đức, giáo dục dựa trên trách nhiệm, các ngành tư vấn dựa trên sự trung thực và đạo đức nghề nghiệp. Con người có khả năng cân nhắc: điều gì an toàn nhất, điều gì nên cảnh báo, điều gì có thể gây nguy hiểm. AI thì không. Nó không hiểu nhân quả, không gánh hậu quả nếu sai, và không chịu trách nhiệm trước sinh mạng hay sự an nguy của người dùng. Mọi lời khuyên nếu được tiếp nhận mù quáng đều tiềm ẩn rủi ro.

Chính vì thế, lời dạy trong Tăng Chi Bộ Kinh, Chương Ba Pháp, Kinh số 65 (Kalama Sutta), bản dịch HT.Thích Minh Châu trở nên đặc biệt phù hợp với thời đại AI: *“Này các Kalama, chớ có tin vì nghe truyền thuyết; chớ có tin vì nghe người ta nói lại; chớ có tin vì được truyền từ kinh điển; chớ có tin vì lập luận suông; chớ có tin vì suy diễn; chớ có tin vì đã tư duy theo chiều hướng ấy; chớ có tin vì phù hợp với định kiến của mình; chớ có tin vì dựa vào uy quyền của vị thầy; chớ có tin vì nghĩ: ‘Vị Sa-môn này là bậc thầy của mình’. Nhưng này các Kalama, khi nào tự mình biết rõ: ‘Các pháp này là bất thiện... các pháp này đưa đến khổ đau’, thì hãy từ bỏ chúng.”*

Trong bối cảnh công nghệ số tăng tốc mỗi ngày, lời dạy ấy nhắc chúng ta rằng: niềm tin phải đặt trên sự trải nghiệm và trí tuệ nhận biết, phân biệt đúng sai phù hợp, không phải trên sự tiện lợi hay uy tín của một cỗ máy. AI có thể hỗ trợ, nhưng quyết định cuối cùng và trách nhiệm cuối cùng phải thuộc về con người, với trí tuệ sống động và chính niệm của chính mình.

Không một thuật toán nào có thể thay thế sự sáng suốt được nuôi dưỡng từ nội tâm. Công nghệ càng phát triển, chính niệm và năng lực tự quán chiếu càng phải được củng cố để con người không đánh mất mình trong dòng xoáy tiện lợi.

Hình ảnh chỉ mang tính chất minh họa (sưu tầm).

3. Khoa học công nghệ và Phật học không đối lập

Phật giáo chưa từng phủ nhận giá trị của nền khoa học công nghệ. Ngược lại, cái nhìn duyên khởi (paṭiccasamuppāda) mở ra một cách hiểu mềm mại và bao quát: mọi hiện tượng, mọi phát minh, mọi tiến bộ kỹ thuật đều là kết quả của vô số điều kiện hội tụ. Vì vậy, công nghệ không tự thiện, cũng không tự ác; nó chỉ trở thành thiện hay bất thiện tùy theo tâm ý và cách sử dụng của con người.

AI dưới lăng kính ấy cũng chỉ là một pháp do duyên sinh. Nó không mang bản chất cố định:

- Không phải xấu, nếu được vận hành như một công cụ hỗ trợ, giúp con người giảm tải công việc, tiếp cận tri thức nhanh hơn, dành thêm thời gian để học tập, tu tập, nuôi dưỡng đời sống tinh thần.

- Không phải nguy hiểm, nếu người dùng giữ được chính niệm, biết phân định đúng – sai, và không trao quyền quyết định cuối cùng cho một hệ thống không có hệ thống đạo đức và không có trải nghiệm đời sống.

Tai họa chỉ nảy sinh khi tâm bám víu vào công nghệ, lấy sự tiện dụng làm nơi nương tựa, xem AI như “*bậc thầy tuyệt đối*” có thể thay thế bác sĩ, thầy cô, chuyên gia, hay chính trực giác của bản thân.

Khi ấy, công nghệ vốn là phương tiện để cho cuộc sống tiết kiệm thời gian tìm hiểu kiến thức lại được đẩy lên thành cứu cánh. Sự thần thánh hóa này khiến con người đánh mất năng lực phân tích, suy xét, và cả phẩm chất đạo đức trong những lựa chọn quan trọng của đời sống.

Phật giáo từ lâu đã chỉ ra con đường trung đạo như một nguyên tắc ứng xử nền tảng. Trung đạo không chỉ là tránh xa cực đoan khổ hạnh hay buông thả, mà còn là nghệ thuật giữ thăng bằng giữa “*có*” và “*không*”, giữa “*dùng đúng lúc*” và “*dính mắc*”. Dùng công nghệ có ý thức, biết giới hạn, không để sự tiện lợi đánh đổi trí tuệ đó chính là thực hành trung đạo giữa thời đại số.

Hãy luôn nhớ rằng: Công nghệ là phương tiện, không phải nơi nương tựa. Trí tuệ nằm trong con người, không nằm trong bất kỳ cỗ máy nào.

4. Lời kết

AI có thể hỗ trợ chúng ta suy nghĩ nhanh hơn, giúp truy cập kho dữ liệu khổng lồ chỉ trong vài giây, thậm chí gợi mở những phương án mà con người đôi khi không kịp nghĩ tới. Nhưng tất cả những tiện ích ấy chỉ dừng lại ở mức phương tiện. AI không có kinh nghiệm sống được hun đúc qua năm tháng, không có sự rung cảm của một trái tim biết thấu hiểu, cũng không có chính niệm hay phẩm chất đạo đức để chịu trách nhiệm cho những khuyến nghị của mình.

Bởi vậy, khi con người đặt niềm tin tuyệt đối vào AI, gạt bỏ quan sát, kinh nghiệm và trực giác của bản thân, hệ quả có thể rất nghiêm trọng dẫn đến nguy hiểm cho sức khỏe khi tự chẩn đoán bệnh, thui chột khả năng tư duy khi để AI làm hộ mọi nhiệm vụ, suy giảm trí tuệ phản biện và đánh mất tinh thần tự chủ – những phẩm chất làm nên giá trị của con người.

Điều đáng nói là gốc rễ của vấn đề không nằm ở công nghệ. Công nghệ chỉ là tấm gương **phóng chiếu tâm thức** người dùng. Chính lối tâm bám víu – ỷ lại – phó mặc mới tạo ra rủi ro. Khi tâm thiếu tỉnh giác, phương tiện trở thành gánh nặng nhưng khi tâm sáng suốt phương tiện trở thành trợ duyên.

Dưới ánh sáng Phật học, công nghệ dù hiện đại đến đâu cũng chỉ thật sự có ý nghĩa khi giúp con người phát triển trí tuệ, tăng trưởng chủ động, có trách nhiệm với chính mình và với đời sống xung quanh.

Con đường trung đạo Phật giáo dạy chúng ta không rơi vào hai cực đoan: tôn thờ công nghệ hay bài bác công nghệ. Thay vào đó, hãy dùng nó như một bàn đạp để vươn lên chứ không phải cây gậy chống để dựa dẫm.

Trong thời đại AI ngày càng tiên tiến và thông minh, điều quan trọng không phải lo lắng rằng công nghệ vượt mặt con người, mà là nhớ rằng trí tuệ chân thật không nằm trong máy móc, mà nằm trong khả năng tỉnh thức của mỗi người. Khi con người giữ được ánh sáng tỉnh thức, công nghệ sẽ là người bạn đồng hành trên mọi con đường, không phải kẻ dẫn lối đi.

Tác giả: **AI - Vũ Nguyễn Khôi**